

ToetsSpecial

Serie over Praktijktoetsing, deel 1

Praktijktoetsen en praktische opdrachten: wat zijn dat en wanneer gebruik je ze?

Auteur: Hans Kuhlemeier, onderwijskundige bij Cito
Datum: september 2017 (herziene versie); oorspronkelijke uitgave 2002
Internet: <http://www.toetswijzer.nl/berichten/toetsspecial-praktijktoetsen-en-praktische-opdrachten>

Toetswijzer

Toetswijzer is de gids op internet voor iedereen in het onderwijs die betrokken is bij toetsing, examinering en evaluatie. Toetswijzer bevat nieuws, internetlinks en achtergrondinformatie over toetsing in de breedste zin van het woord. De redactie van Toetswijzer is in handen van het Kenniscentrum van Cito. Meer weten? Kijk dan op <http://www.toetswijzer.nl>.

Copyright © Stichting Cito

Het auteursrecht op het artikel 'Praktijktoetsen en praktische opdrachten: wat zijn dat en wanneer gebruik je ze?', geschreven door Hans Kuhlemeier, berust bij Cito. Overname van het artikel, of onderdelen uit het artikel, is uitsluitend toegestaan na toestemming van de redactie van Toetswijzer. Verzoeken tot overname van kopij dienen schriftelijk te worden gericht aan de [redactie](#) onder vermelding van het medium, de oplage en de doelgroep.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
	Waarover gaat deze bijdrage?	3
	Waarom deze bijdrage?	3
	Inhoud	3
2	Wat is een praktijktoets?.....	5
	Begripsafbakening: praktijktoetsen en praktische opdrachten	5
	Wanneer is een toets een praktijktoets?	5
	Open vraag- of probleemstelling	6
	Authentiek.....	6
	Inbedding in het onderwijs	7
	Meer tijd	7
	Complexe vaardigheden	8
	Integratie van vakken en vaardigheden	8
	Praktisch handelen	9
	Samenwerking tussen leerlingen	9
	Meer opdrachten	9
	Beoordelingscriteria van tevoren bekend	10
	Zelfreflectie en zelfevaluatie	10
	Progressie registreren	10
	Beoordeling	11
	Een voorbeeld ter illustratie	13
	Praktijktoetsen versus schriftelijke toetsen	14
3	Wanneer kies ik voor een praktijktoets?	15
	Visie op onderwijs en leren	15
	Functie van de toets	15
	Doelstelling.....	16
	Leeftijd van de leerlingen	17
	Beschikbare tijd	17
4	Enkele veel gestelde vragen	19

1 Inleiding

Wat zijn praktijktoetsen? En wanneer gebruik je ze? Dit zijn vragen die Hans Kuhlemeier, onderwijskundige bij de Citogroep, in deze bijdrage behandelt. Dit artikel is het eerste in een serie van drie over praktijktoetsen. De beide andere bijdragen bevatten achtergronden, vuistregels en tips voor het ontwikkelen van een praktijktoets en het beoordelen van de prestaties van de leerlingen.

Waarover gaat deze bijdrage?

Deze bijdrage gaat over toetsen die:

- uitgaan van realistische vragen en problemen
- vaststellen wat leerlingen kunnen in plaats van wat zij niet kunnen
- passen bij recente theorieën over hoe leerlingen leren
- de kloof tussen leren en toetsen overbruggen
- bijdragen aan de ontwikkeling van belangrijke vaardigheden
- uitnodigen tot zelfreflectie en zelfevaluatie
- duidelijk maken wat er van de leerlingen verwacht wordt
- de communicatie tussen docenten en leerlingen over de kwaliteit van hun werk bevorderen
- negatieve effecten van toetsing tot een minimum beperken
- leerlingen voorbereiden op de bovenbouw van vmbo en havo/vwo

Waarom deze bijdrage?

In de bovenbouw schenken docenten tegenwoordig ruime aandacht aan het leren toepassen van vaardigheden en het aanbrengen van samenhang tussen vakken. Leerlingen worden daarbij geconfronteerd met een breed scala aan praktijktoetsen (o.a. praktische opdrachten, profielwerkstuk, sectorwerkstuk). In de onderbouw (basisvorming) krijgen deze nieuwe vormen van leren en toetsen vaak nog maar weinig aandacht. De meeste scholen hebben deze aansluitingsproblematiek inmiddels op hun agenda gezet. Eigenlijk zouden leerlingen in de onderbouw al regelmatig moeten oefenen met korte en eenvoudige praktijktoetsen. Omdat dit type toetsmateriaal nog nauwelijks beschikbaar is, komt dat er vaak niet van. Docenten zullen praktijktoetsen dan zelf moeten ontwikkelen. Naast de begeleiding van actief en zelfstandig lerende leerlingen vormt ook de beoordeling van vaardigheden nog een struikelblok. Deze bijdrage is bedoeld voor docenten die vaardigheden willen onderwijzen en toetsen in onderlinge samenhang. De publicatie is vooral gericht op de onderbouw, maar is ook informatief voor docenten uit andere sectoren van het voortgezet onderwijs.

Inhoud

Deze bijdrage gaat uitsluitend over praktijktoetsen. Dit wil niet zeggen dat schriftelijke toetsen met meerkeuzevragen onbelangrijk zijn. Niet iedere toetsvorm is even geschikt voor elk type doelstelling, leerstof of leerlingen. Soms is een schriftelijke toets met meerkeuzevragen de beste keuze, soms een praktijktoets en soms een combinatie van beide. Wel zijn wij ervan overtuigd dat praktijktoetsing het beste middel is om de ontwikkeling van complexe vaardigheden te bevorderen en vast te stellen. Maar dan moeten de praktijktoetsen wel goed geconstrueerd zijn.

De inhoud van deze bijdrage is als volgt:

- Wat is een praktijktoets?
- Praktijktoetsen versus schriftelijke toetsen
- Wanneer kies ik voor een praktijktoets?
- Enkele veel gestelde vragen

In de beide andere bijdragen staan de volgende vragen centraal:

- Hoe ontwikkel ik een praktijktoets?
- Hoe ontwikkel ik een beoordelingsschaal?
- Hoe gebruik ik een beoordelingsschaal?

Aan het eind van het derde artikel is een checklist opgenomen aan de hand waarvan men de kwaliteit van een zelfgemaakte praktijktoets kan vaststellen. Ook treft men daar een uitgebreide lijst van geraadpleegde literatuur aan.

De drie artikelen over praktijktoetsing zijn te vinden op Toetswijzer:

<<http://www.toetswijzer.nl/berichten/toetsspecial-praktijktoetsen-en-praktische-opdrachten>>

Reageren

Uw reacties, tips en vragen over praktijktoetsen zijn van harte welkom. U kunt hiervoor via e-mail contact opnemen met Hans Kuhlemeier van Cito: <hans.kuhlemeier@cito.nl>.

2 Wat is een praktijktoets?

Toetsdeskundigen verschillen van mening over wat nu precies onder een praktijktoets moet worden verstaan. Ook in het voortgezet onderwijs wordt het begrip praktijktoets op verschillende manieren gebruikt. Er bestaat dan ook geen enig juiste definitie van een praktijktoets. Ook wij pretenderen niet over de allerbeste omschrijving te beschikken. Wel gaan we ervan uit dat onze definitie praktisch bruikbaar is.

In dit hoofdstuk omschrijven we wat wij onder een praktijktoets verstaan. Eerst bespreken we het verschil tussen een praktijktoets en een praktische opdracht. Daarna beschrijven we elf mogelijke kenmerken van praktijktoetsen. Vervolgens laten we aan de hand van een voorbeeld zien dat een praktijktoets verschillende gedaantes kan aannemen. Daarna verduidelijken we het begrip praktijktoets nog verder door het te contrasteren met een schriftelijke toets met meerkeuzevragen. Dit hoofdstuk is hiermee als volgt opgebouwd:

- Begripsafbakening: praktijktoetsen en praktische opdrachten
- Wanneer is een toets een praktijktoets?
- Een voorbeeld ter illustratie
- Praktijktoetsen versus schriftelijke toetsen

Begripsafbakening: praktijktoetsen en praktische opdrachten

In het voortgezet onderwijs wordt het begrip praktijktoets op verschillende manieren gebruikt. De betekenis verschilt per sector.

In het *beroepsonderwijs*, met name bij de beroepsgerichte vakken, is de term praktijktoets gereserveerd voor de toetsing van zogeheten beroepspraktijkvaardigheden. Voorbeelden van praktijktoetsen uit het vmbo zijn een muurtje metselen, een taart bakken of een patiënt verzorgen.

In de *tweede fase havo/vwo* heeft de term praktijktoets nog nauwelijks ingang gevonden. Daar spreekt men van praktische opdrachten als tegenhanger van schriftelijke toetsen. Wat in de tweede fase havo/vwo een praktische opdracht genoemd wordt, komt dicht in de buurt van wat wij onder een praktijktoets verstaan. In deze bijdrage gebruiken wij de term praktijktoets als het Nederlandstalige equivalent van performance test. Een performance test bestaat uit verschillende 'tasks', door ons vertaald als opdrachten. In onze definitie bestaat een praktijktoets derhalve uit verschillende opdrachten.

In de *onderbouw* ligt de betekenis dicht in de buurt van onze brede definitie waarbij een praktijktoets uit praktische en eventueel ook schriftelijke opdrachten bestaat.

Wanneer is een toets een praktijktoets?

Een praktijktoets wordt vaak omschreven door aan te geven wat het niet is. Vrijwel alle toetsdeskundigen zijn het erover eens dat een schriftelijke toets met meerkeuzevragen geen praktijktoets is. Een praktijktoets is in ieder geval geen toets waarbij de leerlingen het juiste antwoord moeten kiezen uit een lijst met mogelijke antwoorden (bijvoorbeeld: waar-onwaar vragen, vierkeuze vragen of matching vragen).

En het is ook geen toets die de leerlingen voor een probleem stelt waarvoor maar één goede oplossing bestaat. Wat is een praktijktoets dan wel?

Als men een groot aantal voorbeelden van praktijktoetsen bekijkt, blijken deze een aantal kenmerken in meer of mindere mate te kunnen bezitten. In dit onderdeel bespreken we dertien mogelijke kenmerken.

Een toets is pas een praktijktoets als deze tenminste enkele van de volgende kenmerken bezit:

- open vraag- of probleemstelling
- authentiek
- inbedding in het onderwijs
- meer tijd
- complexe vaardigheden
- integratie van vakken en vaardigheden
- praktisch handelen
- samenwerking tussen leerlingen
- meer opdrachten
- beoordelingscriteria van tevoren bekend
- zelfreflectie en -evaluatie
- registreren van progressie
- beoordeling

Open vraag- of probleemstelling

Kenmerkend voor de opdrachten van een praktijktoets is het open karakter van de vraag- of probleemstelling. Er zijn meer goede antwoorden of oplossingen mogelijk. De leerlingen moeten zelf iets bedenken, ontwerpen, construeren of onderzoeken in plaats van het (meest) juiste antwoord te kiezen uit een aantal aangeboden alternatieven.

Toelichting

De vraag- of probleemstelling kan meer of minder open zijn. Een gesloten opdracht confronteert de leerlingen met een vraag of probleem waarbij hooguit enkele antwoorden of oplossingen goed zijn. De opdracht kan een beroep doen op complexe denkprocessen en praktisch handelen vereisen, maar er is slechts één, of hooguit een beperkt aantal goede antwoorden of oplossingen. Een voorbeeld is het metselen van een muurtje aan de hand van een gedetailleerde bouwtekening.

Een open opdracht – ook wel open-eind opdracht genoemd – stelt de leerlingen voor een vraag of probleem waarbij er een groot aantal goede antwoorden of oplossingen mogelijk zijn. Een voorbeeld is het uitbeelden van de betekenis van een muzikaal fragment door middel van beweging of dans.

Authentiek

De vraag- en probleemstelling is realistisch en authentiek. De vragen en opdrachten in een praktijktoets hebben vaak een grote overeenkomst met problemen en taken in het alledaagse leven of de latere beroepspraktijk. Ook de criteria waaraan de prestatie van de leerling moet voldoen kunnen authentiek zijn in de zin dat ze gelijkenis vertonen met de eisen die ook gelden voor volwassenen in alledaagse situaties en in de wereld van arbeid en beroep.

Toelichting

Praktijktoetsen verschillen van elkaar in de mate waarin zij het leven van alledag of de latere beroepspraktijk benaderen. Straetmans & Sanders maken een onderscheid in work sample test (bijvoorbeeld: rij-examen), skill sample test (bijvoorbeeld: vliegsimulator) en cognitive skill test. Zie hiervoor de publicatie 'Beoordelen van competenties van docenten' (EPS-reeks 05), in te zien op internet: <<http://www.leroweb.nl/docs/eps/brochure05.pdf>>.

Work en skill sample tests zijn door het sterk beroepsgerichte karakter niet zo relevant voor leerlingen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Daarom besteden we er verder geen aandacht aan.

Een zogeheten cognitieve skill test is een schriftelijke toets waarmee men kan vaststellen of iemand weet hoe hij in bepaalde situaties moet handelen, niet of hij het ook werkelijk kan. Omdat de cognitive skill test kennis over vaardigheden meet, en niet de beheersing van de praktische vaardigheid zelf, wordt deze toetsvorm ook wel Kennis-Over-Vaardigheden toets genoemd (KOV-toets). Voorbeelden van KOV-toetsen zijn de aloude casustoets en de hedendaagse toetsen voor het behalen van het Europees Computer Rijbewijs (ECDL).

Inbedding in het onderwijs

In de onderbouw vormt een praktijktoets vaak een integraal onderdeel van het onderwijsleerproces. De toets is er niet alleen omwille van de toetsing, maar ook om de leerlingen waardevolle leerervaringen op te laten doen. Schriftelijke toetsen en proefwerken worden meestal afgenomen ter afsluiting van een serie lessen. In een praktijktoets vormen instructie, oefening en toetsing daarentegen één geheel. Een praktijktoets is meer dan alleen maar een middel om de prestaties van de leerlingen vast te stellen. Mits goed geconstrueerd kunnen ze een belangrijke rol spelen in het onderwijsleerproces. Dat wil zeggen: de toetsing kan bijdragen aan het bereiken van leerdoelen. Tijdens de toetsing doen leerlingen immers een schat aan leerervaringen op.

Meer tijd

Leerlingen krijgen meer tijd om hun prestatie te leveren. Een schriftelijke toets of proefwerk neemt hooguit één of twee lesuren in beslag. Het beantwoorden van een vraag uit een toets met meerkeuzevragen kost meestal niet meer dan één minuut. Een praktijktoets duurt vaak meer dan één lesuur. Het maken van de opdrachten kan zich zelfs uitstrekken over een periode van meerdere weken tot zelfs maanden. Leerlingen krijgen bijvoorbeeld voldoende tijd om hun werk te plannen, uit te voeren, verschillende bronnen te raadplegen, zichzelf te evalueren en hun werk te reviseren.

Toelichting

In het alternatieve toetscircuit krijgen de 'drie P's' - Praktijktoetsen, Projecten en Portfolio's - steeds meer bekendheid:

- Een *praktijktoets* bestaat uit een aantal relatief korte opdrachten. In de onderbouw zal de afname van een opdracht meestal variëren van ongeveer twintig minuten tot hooguit enkele uren. De totale afnametijd van een praktijktoets varieert van één lesuur tot vele lesuren.
- Een *project* duurt langer dan enkele lessen. Onderwijs en toetsing zijn volledig geïntegreerd.
- Een *portfolio* is een verzameling van het werk van een leerling over een langere periode. Een portfolio laat zien hoe de kennis en vaardigheden van de leerling zich in de loop van de tijd hebben ontwikkeld. Vaak bevat het ook informatie over de inzet van de leerling. Bekende voorbeelden zijn de map met tekeningen, het examendossier en de Europese taalportfolio. Scholen, instellingen en docenten kunnen een Europese taalportfolio gebruiken om aan te geven welke niveaus de leerlingen behaald hebben en welke leeractiviteiten zij hebben uitgevoerd. Informatie over de taalportfolio: <<http://toetswijzer.nl/berichten/europees-taalportfolio-bve-cinopslo>>.

Complexe vaardigheden

Een praktijktoets doet een beroep op vaardigheden die naar verhouding complex zijn en die hogere denkprocessen vereisen. Daarbij verbindt de leerling eerder opgedane kennis, persoonlijke ervaringen en interesses met nieuwe informatie.

Hiervan kan sprake zijn als een leerling iets ontwerpt, een probleem oplost, een onderzoek doet, samenwerkt of iets presenteert.

Toelichting

Met een praktijktoets kunnen docenten zeer diverse vaardigheden ontwikkelen en toetsen. Op het Cito wordt de volgende indeling veel gebruikt:

- taalvaardigheden (mondeling en schriftelijk; receptief en productief)
- wis- en rekenkundige vaardigheden
- informatievaardigheden
- probleemoplossingsvaardigheden
- technisch-instrumentele vaardigheden
- ontwerpvaardigheden (technisch of creatief)
- onderzoeks- en practicumvaardigheden
- strategische vaardigheden
- argumentatie- en standpuntsbepalingsvaardigheden
- schriftelijke presentatievaardigheden (onderzoeksverslag, verhalend verslag, recensie, enquête, interview, artikel, folder)
- mondelinge presentatievaardigheden (uiteenzetting, betoog, forumdiscussie/debat, onderbouwing stellingen, posterpresentatie met toelichting, presentatie met gebruik van media)

Integratie van vakken en vaardigheden

Praktijktoetsen doen vaak een beroep op kennis en vaardigheden uit verschillende vakken. Ook moeten leerlingen dikwijls een aantal vaardigheden in onderlinge samenhang toepassen. Bij de toetsing van onderzoeksvaardigheden moet een leerling bijvoorbeeld niet alleen een aantal deelvaardigheden in een bepaalde volgorde kunnen uitvoeren (bijv. een onderzoeksvraag formuleren, een hypothese opstellen, een onderzoeksopzet maken, een experiment uitvoeren, observeren, conclusies trekken uit observaties en een verslag maken). De leerling moet al deze deelvaardigheden ook als een samenhangende activiteit kunnen toepassen. Onderzoek doen veronderstelt overigens niet alleen beheersing en integratie van vaardigheden. De leerling moet ook een zekere mate van nieuwsgierigheid en een positieve onderzoekshouding bezitten.

Tip

Overweeg of een persoonlijke vaardighedenkaart op uw school zinvol is. Op een vaardighedenkaart staan de belangrijkste algemene vaardigheden met de bijbehorende praktijktoetsen. Op de kaart houdt elke leerling bij welke vaardigheden hij of zij geoefend heeft. Na elke nabespreking met de docent werkt de leerling de kaart bij. Bij voldoende beheersing mag de vaardigheid op de kaart worden afgetekend.

Een voorbeeld uit de onderwijspraktijk is 'Praktische opdrachten op Sprengelo':

<http://download.cito.nl/pub/vo/se/prakopdr/handl_spreng.doc>.

Het werken met een vaardighedenkaart is minder eenvoudig dan het op het eerste gezicht lijkt. Het veronderstelt namelijk schoolbrede prioritering. Daarvoor is overleg en samenwerking tussen vaksecties noodzakelijk.

Praktisch handelen

De uitvoering van een praktijktoets vereist praktisch handelen. De leerling 'steken de handen uit de mouwen'. De manuele of motorische component is daarbij essentieel. Al doende leert men immers vaak het best.

Voorbeeld: een bloembak metselen

Een bloembak metselen is een voorbeeld van een omvangrijke praktijktoets. De toets bestaat uit de volgende opdrachten:

- in een werkplanning een aantal werkzaamheden in de juiste volgorde zetten
- de bloembak tekenen op een schaal van 1 : 10
- het aantal benodigde stenen, de hoeveelheid specie en de kosten berekenen
- precies aangeven op welke plaats de profielen moeten worden geplaatst
- samen met een klasgenoot een gedeelte van de bloembak metselen
- een nacalculatie maken
- een foto van het werkstuk maken

De leerling krijgt van tevoren te horen dat het werk wordt beoordeeld op efficiëntie, zorgvuldigheid en snelheid.

Meer informatie over deze en andere praktijktoetsen is te vinden in de vmbo-examengids: <<http://www.examengids.nl>>.

Samenwerking tussen leerlingen

Praktijktoetsen worden vaak uitgevoerd door groepjes leerlingen. Leerlingen oefenen daarbij allerlei samenwerkingsvaardigheden, zoals naar elkaar luisteren, met elkaar rekening houden, samen een planning maken en taken verdelen. De kwaliteit van de samenwerking vormt een integraal onderdeel van de beoordeling.

Voorbeeld: eenvoudige EHBO-technieken

Deze korte praktijktoets bestaat uit een schriftelijke en een praktische opdracht. Eerst verwerven de leerlingen zelfstandig informatie over de stabiele zijligging. Vervolgens oefenen zij dit met elkaar. Beheersen ze naar eigen idee de opdracht voldoende, dan kunnen zij de opgedane kennis en vaardigheid demonstreren aan de docent. Leerlingen moeten onder andere het volgende beheersen:

- Wat controleer je voordat je iemand in een stabiele zijligging legt?
- Waarom leg je iemand in een stabiele zijligging?
- Waarop let je, als je iemand in een stabiele zijligging legt?
- Praktijk: pas de stabiele zijligging toe.

Bij de beoordeling van het praktische gedeelte staan drie criteria centraal:

- Gaat de leerling voorzichtig met het slachtoffer om?
- Hoe goed past de leerling de stabiele zijligging toe?
- Hoe goed geeft de leerling hierbij uitleg?

De toets is eenvoudig en is geschikt voor docentonafhankelijk leren. De afnameduur is dertig minuten. Daarmee lijkt deze toets ook geschikt voor afname in de onderbouw. Meer voorbeelden van praktijktoetsen zijn te vinden in de vmbo-examengids op internet:

<<http://www.examengids.nl>>.

Meer opdrachten

Een praktijktoets bestaat doorgaans uit een aantal opdrachten. Deze opdrachten zijn gelijkwaardig in de zin dat ze een beroep doen op dezelfde vaardigheid.

De verschillen zitten hem bijvoorbeeld in de openheid van de opdracht, het onderwerp of de moeilijkheid.

Toelichting

Voor een betrouwbare beoordeling van een praktische vaardigheid zijn over het algemeen meer afnamen noodzakelijk. Als we bijvoorbeeld willen weten of de leerlingen zelfstandig onderzoek kunnen doen, zullen we hen tenminste enkele onderzoeksopdrachten moeten voorleggen. Vandaar dat een praktijktoets uit meer opdrachten bestaat die onderling tot op zekere hoogte uitwisselbaar zijn. Van een goede praktijktoets doen de opdrachten alle een beroep op dezelfde vaardigheid. Ook gelden vaak voor alle opdrachten dezelfde of vergelijkbare beoordelingscriteria. Dit wil uiteraard niet zeggen dat de opdrachten volledig identiek zijn. De opdrachten kunnen onder meer verschillen in de openheid van de vraagstelling, de moeilijkheid en de thematiek. De uitwisselbaarheid van de opdrachten heeft als voordeel dat men de leerlingen keuzemogelijkheden kan bieden. Ook kan men de leerlingen meer of minder vrij laten in het bepalen van de werkwijze, de benodigde materialen en gereedschappen, het uiteindelijke product en/of de verwerkings- of presentatievorm. Hiermee kan men de toetsing afstemmen op de belangstelling, het vaardigheidsniveau en de favoriete leerstijl van de leerlingen.

Beoordelingscriteria van tevoren bekend

Bij een schriftelijke toets met meerkeuzevragen worden de criteria waaraan de prestatie moet voldoen nooit van tevoren aan de leerlingen meegedeeld. Geen enkele docent zal het bijvoorbeeld in zijn hoofd halen om de antwoordsleutel van een meerkeuzetoets van tevoren bekend te maken. Ook geeft de uitslag van een meerkeuzetoets de leerlingen zelden informatie over wat zij goed en slecht deden en wat zij zo nodig moeten verbeteren. Bij een praktijktoets worden de eisen daarentegen vóór de afname bekend gemaakt en met de leerlingen besproken. Leerlingen leren namelijk meer als zij weten wat het leerdoel is, als zij voorbeelden van goede en slechte prestaties te zien krijgen, als zij weten aan welke eisen hun prestatie moet voldoen en als zij feedback krijgen over hoe zij het doen in vergelijking met de eisen. Door de criteria vooraf aan te reiken en met de leerlingen te bespreken, wordt de autonomie van de docent enigszins doorbroken. Leerlingen worden in staat gesteld de opdrachten zelfstandig uit te voeren.

Zelfreflectie en zelfevaluatie

Praktijktoetsen stimuleren de leerlingen tot zelfreflectie en zelfevaluatie. De leerling oefent metacognitieve vaardigheden zoals het kritisch beschouwen van eigen werk, het zich bewust worden van de toegepaste strategieën en het herzien van eigen werk op grond van andermans commentaar.

Progressie registreren

Naast het aanbrengen van feitenkennis stimuleert het onderwijs de ontwikkeling van lange-termijn doelstellingen. Denk bijvoorbeeld aan universele en breed toepasbare vaardigheden zoals kritisch denken, problemen oplossen, onderzoek doen, ontwerpen en samenwerking. Een praktijktoets is uitermate geschikt om de ontwikkeling van dit soort vaardigheden over een langere periode in beeld te brengen.

Tip

Over het algemeen zijn leerlingen in de basisvorming nog te jong en te weinig zelfstandig om omvangrijke praktijktoetsen aan te kunnen. Het is dan beter regelmatig te oefenen met korte en eenvoudige opdrachten.

Zijn de leerlingen echter aan een omvangrijke praktijktoets toe, splits deze dan op in afzonderlijke opdrachten (bijvoorbeeld: voor elke fase één opdracht). Geef elke opdracht dan zijn eigen instructie, criteria en tussenproducten. Pas als de leerling een opdracht met goed gevolg heeft afgerond, kan deze verder met de volgende opdracht.

Dit heeft als voordeel dat de docent het uitvoeringsproces beter kan ondersteunen en meer controle houdt op het werk van de leerlingen. De docent moet er echter wel voor oppassen dat hij of zij het werk van de leerling niet helemaal overneemt. Bovendien is het verstandig goede afspraken te maken over wanneer de leerling de hulp van de docent kan inroepen en de eventuele consequenties van deze hulp voor de hoogte van de beoordeling.

Beoordeling

Praktijktoetsen zijn sterk afhankelijk van het menselijk oordeelsvermogen. De docent moet de antwoorden, oplossingen en producten van de leerlingen beoordelen.

Dit betekent speciale aandacht voor het ontwikkelen van objectieve beoordelingsmiddelen en het verhogen van de deskundigheid van de beoordelaar.

Voorbeeld: beoordeling posterpresentatie

De posterpresentatie is een van de vele verwerkingsvormen ter afsluiting van een praktijktoets. Het beoordelingsinstrument op de volgende pagina hoort bij een praktijktoets waarbij de leerlingen een poster moeten maken over een met uitsterven bedreigde diersoort. De leerlingen weten van tevoren aan welke criteria het product moet voldoen en hoe de verschillende beoordelingsaspecten gewogen worden. In de beoordelingsschaal op de volgende pagina is er voor elk aspect een aparte schaal. Op elke schaal wordt een beoordeling gegeven in termen van slecht – onvoldoende – voldoende – goed – zeer goed, waaraan een tot vijf punten worden toegekend. De minimumscore is dan vijf, de maximumscore 25. Gemiddeld overal voldoende te scoren levert 15 punten op.

Omcirkel per aspect het getal in de kolom onder de categorie van uw oordeel	slecht	onvoldoende	voldoende	goed	zeer goed	PUNTEN
Informatie- en onderzoeksvaardigheden						...
1. In welke mate zijn de beschikbare bronnen (bibliotheken, organisaties, internet) gebruikt? Beoordelen op basis van de aantekeningen van de leerling en observatie. Denk aan: - is er uitgebreid gezocht? - zijn goede bronnen (boeken, tijdschriften, internetsites) gevonden? - is er goed geselecteerd in het aanbod?	1	2	3	4	5	
Vakinhoud						...
2. Wat is de vakinhoudelijke kwaliteit van de gegeven informatie over de diersoort? Denk aan: - correctheid (up-to-date?) - relevantie, ook van illustraties - volledigheid (uiterlijk, leefwijze, voedselrelaties, voortplanting en verspreiding)	1	2	3	4	5	
3. Wat is de vakinhoudelijke kwaliteit van de gegeven informatie over bedreiging en maatregelen? Denk aan: - correctheid (up-to-date?) - relevantie, ook van illustraties - volledigheid (bedreiging, maatregelen)	1	2	3	4	5	
Presentatievaardigheden						...
4. Hoe overzichtelijk is de informatie gepresenteerd? Denk aan: - opbouw (welke route volgt de lezer) - leesbaarheid	1	2	3	4	5	
5. Hoe aantrekkelijk is de poster gemaakt? Denk aan: - vlakverdeling - gebruik van kleuren - aantrekkelijkheid van illustraties	1	2	3	4	5	
Totaal						...

Een voorbeeld ter illustratie

De essentiële kenmerken van een praktijktoets kunnen we het beste toelichten aan de hand van twee verschillende opdrachten uit een praktijktoets voor stelvaardigheid. In dit voorbeeld wordt een schoolse stelopdracht vergeleken met een functionele stelopdracht.

Voorbeeld 1

Traditionele stelopdracht

Schrijf een opstel over de zin of onzin van huiswerk. Je hebt precies veertig minuten de tijd. Je tijd gaat nu in. Succes!

Voorbeeld 2

Functionele stelopdracht

Schrijf een artikel over de zin of onzin van huiswerk voor de schoolkrant. Je krijgt twee weken de tijd. Eerst ga je naar de bibliotheek en kijk je op internet. Heb je voldoende informatie verzameld? Schrijf dan thuis een ruwe versie van je artikel. Vervolgens bespreek je jouw concept met twee andere leerlingen uit jouw klas. Op basis van hun commentaar schrijf je een definitieve versie. In de beoordelingsschaal vind je de eisen waaraan jouw artikel moet voldoen.

De eerste stelopdracht is ontegenzeggelijk een voorbeeld van praktijktoetsing. Het is weliswaar een schriftelijke toets, maar de vraag- of probleemstelling is open, er zijn verschillende uitwerkingen mogelijk en het gaat om een complexe vaardigheid waarvan de docent de beheersing moet beoordelen. De tweede stelopdracht voldoet echter aan een aantal extra kenmerken van praktijktoetsing:

- *Realistisch en authentiek.* De tweede schrijfoopdracht komt dicht bij de manier waarop professionele schrijvers hun werk doen. De doelgroep is bekend en er is meer tijd voor het schrijven en reviseren van steeds beter wordende tekstversies.
- *Ingebed in het onderwijsleerproces en integratie van vaardigheden.* De leerling hoeft niet alleen te schrijven, maar moet ook zelf op zoek naar relevante informatie.
- *Samenwerking.* Net als in de beroepspraktijk is er gelegenheid tot intervisie en intercollegiale samenwerking.
- *Criteria van tevoren bekend.* De docent verstrekt de beoordelingsschaal samen met de opdracht. Zo ontstaat vanaf het begin meer duidelijkheid over de kwaliteitseisen waaraan de opdracht moet voldoen.
- *Zelfreflectie en -evaluatie.* De leerling oefent zogeheten metacognitieve vaardigheden zoals het kritisch beschouwen van eigen werk en het reviseren ervan op grond van andermans commentaar.

Praktijktoetsen versus schriftelijke toetsen

De kenmerken van een praktijktoets kunnen we nog verder verduidelijken door deze te contrasteren met die van een schriftelijke toets met meerkeuzevragen. Merk op dat het hier een ideaaltypische vergelijking betreft. In de praktijk liggen de verschillen niet altijd zo duidelijk als onderstaand schema suggereert.

Kenmerken van de toets	Meerkeuzetoets	Praktijktoets
Onderdelen	Items	Opdrachten
Vraag- en probleemtype	Gesloten	Meestal open
Authentieke en realistische opdrachten	Vrijwel nooit	Vaak
Integratie van onderwijzen en toetsen	Nooit	Vaak
Ruimte voor specifieke leerstijlen	Weinig	Veel
Afstemming op belevingswereld	Soms	Meestal
Afnametijd	Meestal kort	Meestal lang
Afnamelocatie	Meestal op school	Ook buiten school
Ontwikkeltijd	Relatief snel	Arbeidsintensief
Betrouwbaarheid	Meestal hoog Makkelijk vast te stellen	Meestal lager Moeilijk vast te stellen
Validiteit	(Schijnbaar) laag Moeilijk vast te stellen	(Schijnbaar) hoger Nog moeilijker vast te stellen
Gebruik	Efficiënt	Arbeidsintensief
Ontwikkelkosten	Goedkoop	Minder goedkoop

Het volgende schema toont enkele verschillen qua scoring en beoordeling. Het nakijken van een meerkeuzetoets gaat meestal sneller, gemakkelijker en objectiever dan bij een praktijktoets het geval is. Verder worden bij een meerkeuzetoets de beoordelingscriteria natuurlijk nooit van tevoren bekend gemaakt en met de leerlingen besproken. Tenslotte worden meerkeuzetoetsen meestal gebruikt om leerlingen op basis van hun prestaties met elkaar te vergelijken (bijv. cijfers geven). Bij praktijktoetsen gaat het daarentegen doorgaans om een vergelijking met een inhoudelijk criterium, bijvoorbeeld de mate waarin de leerling de prestatie van een expert benadert.

Scoring en beoordeling	Meerkeuzetoets	Praktijktoets
Nakijken	Snel en gemakkelijk	Langzaam en omslachtig
Wijze van scoring of beoordeling	Goed/fout-scoring	Meestal oordeel op schaal
Objectiviteit	Objectief	Subjectief
Criteria worden van tevoren bekend gemaakt en besproken	Meestal niet	Altijd
Norm- of criteriumgeoriënteerd	Meestal vergelijking tussen leerlingen onderling (norm-georiënteerd)	Meestal vergelijking met een inhoudelijk criterium (criterium-georiënteerd)

3 Wanneer kies ik voor een praktijktoets?

Toetsing en onderwijs dienen op elkaar te zijn afgestemd. Dat lijkt wellicht een open deur, maar dat is het beslist niet. Telkens weer moet een docent precies die toetsvorm kiezen die gegeven de situatie het meest geschikt is. Sommige docenten hanteren dag in dag uit dezelfde toetsvormen. Idealiter kiezen docenten de meest geschikte toetsvorm op basis van professionele argumenten, en niet omdat zij niet anders gewend zijn of omdat zij niet beter weten. Elke toetsvorm heeft zijn voor- en nadelen. Niet iedere toetsvorm is geschikt voor elk type docent, elk type doelstelling of voor elk type leerling. Hieronder bespreken we enkele overwegingen die een rol spelen bij de keuze voor een praktijktoets:

- Visie op onderwijs en leren
- Functie van de toets
- Doelstelling
- Leeftijd van de leerlingen
- Beschikbare tijd

Visie op onderwijs en leren

Voor welke toetsvorm een docent kiest, heeft deels te maken met zijn of haar visie op onderwijzen en leren. De hedendaagse cognitieve psychologie heeft aannemelijk gemaakt dat effectief leren niet alleen constructief maar ook reflectief en zelfregulerend is. Leren is meer dan het simpelweg ontvangen van informatie. De leerlingen moeten die informatie ook zelfstandig interpreteren en verbinden met de kennis en vaardigheden die zij al hebben. Ook moeten zij weten wanneer en hoe zij deze kennis en vaardigheden kunnen toepassen bij het oplossen van problemen. Ziet men onderwijs vooral als het overdragen van kennis, dan zal men meer geneigd zijn schriftelijke toetsen in te zetten. Ziet men leren daarentegen meer als het actief construeren van betekenis, dan liggen praktijktoetsen het meest voor de hand. Hieronder vatten we deze verschillen tussen een meerkeuzetoets en een praktijktoets kort samen.

Visie op onderwijs en leren	Meerkeuzetoets	Praktijktoets
Visie op leren	Leren is vooral overdracht van kennis	Leren is vooral zelf betekenis construeren
Rol van de leerling	Passief	Actief
Toetsing is een waardevolle leeractiviteit	Vrijwel nooit	Vrijwel altijd

Functie van de toets

Of men voor een praktijktoets of een schriftelijke toets kiest, hangt onder meer af van de toetsfunctie. Schriftelijke opdrachten worden vaak gebruikt voor *resultaatbepaling*. Na afloop van een serie lessen wil de docent bijvoorbeeld de prestaties van de leerlingen met een cijfer waarderen. Er kunnen belangrijke beslissingen in het geding zijn, met verregaande consequenties voor de toekomst van de leerlingen. Denk bijvoorbeeld aan overgangsbepalingen of aan de toewijzing van leerlingen aan opleidingen, leerwegen of profielen.

Praktische opdrachten worden vaak gebruikt voor *voortgangscontrole*. De docent wil de leerlingen laten zien waar hun sterke punten liggen en hoe zij de zwakke punten kunnen verbeteren.

Ook voor beslissingen met verre gaande consequenties voor de leerlingen zijn praktijktoetsen echter bruikbaar. De toetsen zelf en de wijze van afname en beoordeling moeten dan wel aan extra kwaliteitseisen voldoen. Bovendien moeten de leerlingen van tevoren ruimschoots in de gelegenheid zijn gesteld om zich de getoetste kennis en vaardigheden eigen te maken.

Doelstelling

Het is zaak de meest efficiënte toetsvorm te kiezen die het beste past bij de doelen van het onderwijs. Schriftelijke toetsen en praktijktoetsen zijn bruikbaar voor allerlei soorten doelstellingen. Schriftelijke toetsen zijn het meest op hun plaats als men de leerlingen wil toetsen op hun kennis en begrip van feiten, begrippen, principes, procedures en dergelijke. Ze zijn vooral bruikbaar als men de kennis van afgebakende leerstofonderdelen wil bevragen. Echter, ook met schriftelijke toetsen kan men de beheersing van complexe denkprocessen en vaardigheden tot op zekere hoogte vaststellen. Praktijktoetsen zijn bruikbaar om vast te stellen of de leerlingen specifieke kennis en vaardigheden in bekende situaties kunnen toepassen. Ze liggen echter het meest voor de hand als men de leerlingen bijvoorbeeld wil leren hoe zij kritisch kunnen denken, problemen kunnen oplossen, kunnen samenwerken, beslissingen kunnen nemen, informatie kunnen opzoeken of onderzoek kunnen doen.

Voorbeeld

Onderstaand voorbeeld is ontleend aan het vak muziek en laat zien welke toetsvorm het meest geschikt is voor welk type leerdoel.

Leerdoel \ Toetsvorm	Schriftelijke toets met gesloten vragen	Schriftelijke toets met open vragen	Praktijktoets
Muzikale aspecten herkennen en benoemen	+	+	
Met eigen woorden de beleving van muziek aangeven door te verwijzen naar muzikale aspecten, betekenissen en functies van muziek		+	
Muzikale aspecten en betekenissen van muziek weergeven in beweging, spel, beeld of taal			+

Het schema op de volgende pagina geeft aan voor welk type doelstellingen meerkeuzetoetsen en praktijktoetsen het meest geschikt zijn. Merk op dat het hier een ideaaltypische vergelijking betreft. In de praktijk liggen de verschillen niet zo duidelijk als onderstaand schema suggereert.

Wat kan ik ermee vaststellen?	Meerkeuzetoets	Praktijktoets
Kennis van feiten, concepten, principes, procedures et cetera	Ja	Ja
Beheersing van geïsoleerde vaardigheden	Ja	Ja
Hogere orde denkprocessen	Beperkt	Ja, mits*
Toepassing procesvaardigheden	Nee	Ja, mits*
Toepassing praktische vaardigheden	Nee	Ja, mits*
Oplossen ongestructureerde problemen	Nee	Ja, mits*
Samenwerkingsvaardigheden	Nee	Ja, mits*
Houdingen	Beperkt	Ja, mits*
Zelfreflectie en -evaluatie (metacognities)	Beperkt	Ja, mits*

* Mits de praktijktoets daarvoor speciaal geconstrueerd is

Meerkeuzetoetsen en praktijktoetsen verschillen ook in het beroep dat op de leerlingen gedaan wordt. Onderstaand schema geeft een overzicht van de verschillende verwachtingen aan de leerlingen.

Wat wordt er van de leerlingen verwacht?	Meerkeuzetoets	Praktijktoets
Goede leesvaardigheid	Ja	Ja
Formuleervaardigheid	Nooit	Vaak
Creativiteit	Wordt zelden gestimuleerd	Wordt meestal gestimuleerd
Zelf antwoorden of oplossingen aandragen	Meestal niet	Altijd
Antwoorden toelichten	Meestal niet	Meestal wel
Beredeneerd gokken	Mogelijk	Niet mogelijk

Leeftijd van de leerlingen

Idealiter kiezen docenten de best passende toetsvorm uit een breed repertoire aan toetsvormen en vraagtypen. Een overweging bij deze keuze is de leeftijd van de leerlingen. Een stelregel is: hoe jonger de leerlingen, hoe meer praktijktoetsen. Het abstractievermogen van jongere leerlingen is immers nog minder sterk ontwikkeld dan dat van oudere leerlingen. Overigens zien we in het voortgezet onderwijs vaak het tegendeel. Onder de druk van de exameneisen ruimen veel scholen pas in de tweede fase een belangrijke plaats in voor praktijktoetsing. En dat terwijl juist jongere leerlingen het meest baat hebben bij leren aan de hand van concrete ervaringen.

Beschikbare tijd

Praktijktoetsen zijn over het algemeen minder efficiënt dan schriftelijke toetsen. Dat wil zeggen: de voorbereiding, afname en correctie (beoordeling) kosten de docent doorgaans veel meer tijd en moeite dan bij een schriftelijke toets het geval is. Het zelf ontwikkelen van opdrachten en beoordelingsschalen is zelfs zeer arbeidsintensief. Gebruik praktijktoetsen daarom vooral voor breed toepasbare vaardigheden die van belang zijn voor het leven van alle dag, de vervolgopleiding en de latere beroepspraktijk. Als men een praktijktoets overweegt, dient men zich altijd af te vragen of de leerlingen zich diezelfde kennis en vaardigheden niet ook op een andere, minder omslachtige wijze

eigen kunnen maken. Is een klassikale les of een onderwijsleergesprek niet een veel efficiënter middel? Zijn de leerlingen met een schriftelijke toets niet veel beter af?

4 Enkele veel gestelde vragen

Moeten alle opdrachten in een praktijktoets authentiek en realistisch zijn?

Nee, dat hoeft niet. Praktische opdrachten kunnen hun bestaan ook ontleenen aan het feit dat ze gewoon uitdagend zijn, leuk om te doen en de leerlingen er veel van leren.

Kan een schriftelijke opdracht met meerkeuzevragen deel uitmaken van een praktijktoets?

Ja, dat kan, maar het zal in de praktijk niet zo vaak voorkomen. Een voorbeeld van een zinvolle toepassing is het toetsen van de vaardigheid in het invullen en afhandelen van aanvraag-, aanmeldings-, boekings- en verzekeringsformulieren.

Kunnen praktijktoetsen ook voor belangrijke beslissingen worden gebruikt?

Ja, dat kan, maar dan moeten de toetsen en het gebruik ervan aan zeer hoge eisen voldoen. Uitzonderingen daargelaten is het maken van praktijktoetsen waar veel van afhangt het werk van toetsdeskundigen.

Is een beeldschermtoets nu een schriftelijke toets of een praktijktoets?

Het antwoord is: dat hangt af van het type beeldschermtoets. Toetsen via het beeldscherm heeft als voordelen dat de docent niet meer hoeft na te kijken en dat de uitslag direct bekend is. Hoewel er ook uitzonderingen zijn, is een beeldschermtoets vaak niet meer dan een 'rechttop gezette' schriftelijke toets met meerkeuzevragen. Van een praktijktoets is dan uiteraard geen sprake. Met een beeldschermtoets kan de docent de leerlingen echter ook verrassend realistische problemen voorleggen. In dit opzicht wint de beeldschermtoets het dan van de gewone schriftelijke toets. Soms hebben de via het beeldscherm getoetste vaardigheden direct te maken met de latere beroepspraktijk. Denk bijvoorbeeld aan de toetsing van het kunnen gebruiken van de computer in de sectoren administratie, handel en verkoop en logistiek. Dit neemt evenwel niet weg dat men met een beeldschermtoets in veel gevallen geen praktisch handelen kan vaststellen.